

PREPORUKE

ZA MEDIJSKO IZVJEŠTAVANJE
O TRANSRODNIM, INTERPOLNIM
I RODNO VARIJANTNIM OSOBAMA

Preporuke sadržane u ovoj brošuri, namijenjene su novinarima_kama svih medija, koji_e u okviru svojih redakcija izvještavaju o ljudskim pravima sa ciljem da se primjerima dobre prakse unaprijedi izvještavanje o transrodnim, rodno varijantnim i interpolnim osobama i u perspektivi otvore teme koje su od značaja za unapređenje kvaliteta života trans, inter i rodno varijantnih (TIRV) osoba u Crnoj Gori.

Uzimajući u obzir činjenicu da mediji predstavljaju moćan instrument kojim se može vršiti uticaj na stavove i ponašanje građanki_a, a samim tim i na kvalitet života trans, inter i rodno varijantnih osoba, izvještavanje o pravima manjina, kao i o ljudskim pravima TIRV osoba, na profesionalan i etički način od krucijalnog je značaja za unapređenje kvaliteta života ovih osoba u crnogorskom društvu.

S obzirom na činjenicu da se o temama koje se tiču transrodnih, rodno varijantnih i interpolnih osoba u Crnoj Gori govori relativno od skoro, svjesni_e smo da javnost i profesionalci_ke koji se na različite načine bave ovom temom često nisu u posjedu svih adekvatnih i naučno potvrđenih informacija što zna dovesti do izvještavanja o TIRV osobama koje odstupa od profesionalnog, odnosno onog u kojem se dehumanizuju transrodne i interpolne osobe, stvaraju pogrešnu sliku što doprinosi stvaranju pogrešne slike o njima, a samim tim i predrasuda i stereotipa, koje na kraju dovode do pojačavanja već postojeće diskriminacije i stigme.

Cilj ovih preporuka je pružanje smjernica novinarima_kama o načinu izvještavanja o trans, inter i rodno varijantnim osobama, na poštujući i adekvatan način, koji će da služi podizanju svijesti o trans i inter temama, kao i unapređenju ljudskih prava i položaja TIRV osoba u društvu.

U ovim preporukama možete pronaći objašnjenje adekvatne terminologije, primjere pozitivnog i negativnog izvještavanja, korisne savjete tokom samog izvještavanja o transrodnim, rodno varijantnim i interpolnim osobama, kao i izbor potencijalnih tema od značaja za medijsko izvještavanje.

TERMINOLOGIJA

Terminologija objašnjena u nastavku teksta ne obuhvata široki spektar termina korišćenih unutar same trans i inter zajednice, već pregled termina koji su od značaja prilikom samog izvještavanja o transrodnim i interpolnim osobama.

Kao načelno pravilo prilikom izvještavanja o trans i inter osobama, važno je prije svega poštovati i prioritetno se voditi **željama** i **preferencijama** osobe, kada je u pitanju korišćenje terminologije koja je najbolje opisuje.

Ukoliko niste sigurni_e kako se obratiti osobi ili na koji način izvještavati o njoj, najbolje je da je pitate.

Pol predstavlja tjelesno svojstvo ljudi, odnosno skup tjelesnih polnih karakteristika kao što su: polni hromozomi, polne žlijezde, hormoni i unutrašnji i spoljašnji polni organi.

Na osnovu ovih karakteristika, nauka je kreirala dvije glavne kategorije u koju se može svrstati većina ljudi: muški i ženski pol. Međutim, postoje razne varijacije kada su u pitanju biološke polne karakteristike, pa se osobe koje su rođene sa seksualnim karakteristikama koje ne pripadaju striktno muškoj ili ženskoj kategoriji, ili pripadaju obijema kategorijama istovremeno, nazivaju **interpolne osobe**.

Interpolno označava spektar varijacija polnih karakteristika koje su prirodna raznolikost ljudske vrste, što ukazuje na činjenicu da je pol spektar sa raznim biološkim varijacijama koje postoje izvan muške i ženske kategorije.

Rod je društveni konstrukt koji se odnosi na norme, uloge, vrijednosti, emocije, ponašanja, jezik, imena, zanimanja, te predstavlja prostor u kojem se izražavaju rodni identiteti.

Rodni identitet predstavlja unutrašnji osjećaj osobe o svom rodu, odnosno odsustvu istog. Rod predstavlja sopstvenu pripadnost jednom, više ili nijednom rodu.

Polni identitet je sopstvena polna identifikacija osobe, i ne mora se podudarati sa polom koji je osobi pripisan pri rođenju. Bez obzira na to koje “dijelove” neko tijelo ima, ono nije niti “muško” niti “žensko” na osnovu tih dijelova, već na osnovu osobe kojoj pripada. Na primjer, ako je neko ženska osoba, njeno tijelo je žensko bez obzira na pol koji joj je pripisan. Ženstvenost i muževnost, kako god da ih definišemo, ne postoje odvojeno od osoba, tako da ženska, muška i sva druga tijela ne postoje odvojeno od osoba, a osoba je ta koja ima pol.

Cisrodne osobe su osobe čiji se rodni identitet uklapa u društvene rodne norme određene za pol koji je tim osobama pripisan pri rođenju.

Transrodne osobe su osobe koje prekoračuju ili nadilaze kulturno definisane kategorije roda. Rodni identitet transrodnih osoba u različitim se stepenima razlikuje od pola koji im je pripisan pri rođenju.

Transpolna osoba – osoba koja želi i ima namjeru modifikovati svoje tijelo u cilju prilagođavanja istog svom rodnom identitetu, bilo kroz hormonsku terapiju, operativne zahvate i/ili druge tjelesne modifikacije.

Tranzicija – proces prilagođavanja pola svom rodnom identitetu. Tranzicija može da bude društvena (otkrivanje svog rodnog identiteta svojoj okolini), zakonska (promjena ličnog imena i/ili oznake pola u skladu sa svojim rodnom identitetom), medicinska (hormonske, hirurške i/ili druge) promjene. Važno je imati na umu da ne prolaze sve trans osobe kroz sve navedene oblike tranzicije.

Trans muškarac – muškarac kojem je na rođenju pripisan ženski pol.

Trans žena – osoba kojoj je na rođenju pripisan muški pol.

Rodna nebinarnost – pojam koji se koristi za skup rodni identiteta koji ne spadaju isključivo u kategoriju muškog rodnog identiteta, niti isključivo u kategoriju ženskog rodnog identiteta.

Ovdje spadaju **rodno fluidne, arodne, birodne, polirodne osobe itd.**

Rodna varijantnost se odnosi na sve varijacije očekivanih rodni normi. Ovaj termin pokazuje da mnoge osobe (kao i djeca u ranim fazama razvoja) imaju odnos prema svom rodu koji odstupa od društvenih očekivanja toga šta znači biti muškarac ili žena.

Krosdreser – osobe čiji rodni identitet jeste u podudarnosti sa polom pripisanim na rođenju, ali se povremeno rodno izražavaju suprotno od društveno prihvaćenog rodnog izražavanja karakterističnog za njihov pol. Na primjer, krosdres osoba može biti osoba muškog pola, koja se osjeća kao muškarac, ali se povremeno oblači u odjeću karakterističnu za žensku rodnu ulogu.

Transfobija je termin koji se koristi kako bi se opisale predrasude i diskriminacija prema osobama koje nadilaze ili narušavaju rodne uloge, pravila ili stereotipe.

Interfobija je termin koji se koristi kako bi se opisale predrasude i diskriminacija prema osobama koje imaju tjelesne karakteristike koje izlaze iz binarnog koncepta podjele pola na muški i ženski.

Samodefinisanje i samoodređenje samoodređenje se odnosi na pravo osobe da sama definiše svoj(e) identitet(e) i sebe kao osobu.

Tjelesni integritet – pravo osobe na sopstveno nesmetano tjelesno postojanje i odlučivanje o svom tijelu.

Depatologizacija trans identiteta podrazumijeva skidanje transrodnosti sa liste mentalnih poremećaja, odnosno ukidanje dijagnoze „rodna disforija“ ili „transeksualizam“ u medicinskim uputstvima, protokolima i klasifikacijama, kao što je Međunarodna klasifikacija bolesti (ICD) Svjetske zdravstvene organizacije.

Depatologizacija interpolnih tijela podrazumijeva ukidanje dijagnoza vezanih uz varijacije kod polnih karakteristika u medicinskim uputstvima, protokolima i klasifikacijama, kao što je Međunarodna Klasifikacija Bolesti Svetske zdravstvene organizacije

Pravno priznanje rodnog identiteta predstavlja pravno prepoznavanje nečijeg rodnog identiteta u vidu imena i/ili oznake pola u ličnim dokumentima.

Operacije „normalizacije“ predstavljaju hormonske, operativne ili druge zahvate koji se obično sprovode nad interpolnim bebama i djeci u cilju konformiranja s muškim ili ženskim polom, sa svrhom postizanja izgleda genitalija što tipičnijih za taj pol. Ovi zahvati su često invazivni, izvode se bez pristanka osobe, uzrokuju traume i zdravstvene probleme, te samim tim narušavaju tjelesni integritet i autonomiju.

PRIMJERI NEGATIVNE I POZITIVNE PRAKSE IZVJEŠTAVANJA

- ▼ *Marko je bio žena, promijenio je pol prije dvije godine.*
▲ Marko je trans muškarac, proces prilagođavanja pola je započeo prije 2 godine.
- ▼ *Milica je bila muškarac, sad je žena. Zahvaljujući promjeni pola ne osjeća se više zarobljeno u svom tijelu.*
▲ Milica je trans žena. Zahvaljujući procesu tranzicije osjeća se mnogo lagodnije u svom tijelu.
- ▼ *Marija je rođena kao muškarac, ali se identifikuje kao žena.*
▲ Marija je žena, kojoj je na rođenju pripisan muški pol.
- ▼ *Milan je muškarac zarobljen u ženskom tijelu.*
▲ Milan je muškarac kojem je na rođenju pripisan ženski pol.
- ▼ *Vanja nije ni muškarac ni žena.*
▲ Vanja je rodno-nebinarna osoba.
- ▼ *Mitar je hermafrodit. Osjeća se kao muškarac, iako je rođen sa muškim i ženskim genitalijama.*
▲ Mitar je interpolni muškarac.
- ▼ *Saša je dvopolac, te je odlučio da ne bude ni muškarac ni žena.*
▲ Saša je interpolna rodno-nebinarna osoba.
- ▼ *Nevena je transeksualka. Još uvijek ima muški polni organ, ali živi u potpunosti kao žena.*
▲ Nevena je trans žena, koja živi u skladu sa svojim rodnim identitetom.

-
- ▼ *Transeksualci su uglavnom odbačeni u društvu.*
  - ▲ Transrodne osobe su jako diskriminirane u društvu.

  - ▼ *Luka će u potpunosti postati muškarac ubrzo nakon operacije.*
  - ▲ Luka je muškarac, koji će ubrzo proći kroz željene operativne zahvate prilagođavanja pola.

  - ▼ *Mirna je žena, koja se osjeća i kao muškarac i žena.*
  - ▲ Mirna je nebinarna osoba koja se identifikuje kao muškarac i žena.

  - ▼ *Siniša ima hermafroditno stanje. Na rođenju je operisan, kako bi živio u potpunosti kao muškarac.*
  - ▲ Siniša je interpolna osoba. Na rođenju je prošao kroz operativne zahvate „normalizacije“ pola.

  - ▼ *Ivana je imala neodređeni pol, ali je nakon tranzicije postala žena.*
  - ▲ Ivana je interpolna žena koja je pristupila procesu prilagođavanja pola svom rodnom identitetu.

  - ▼ *Ivan je trans muškarac. Iako ga privlače muškarci, odlučio je da promijeni pol.*
  - ▲ Ivan je gej trans muškarac, koji će ući u proces prilagođavanja pola.

  - ▼ *Ana je neodređenog pola, ali se osjeća kao žena koju privlače žene.*
  - ▲ Ana je interpolna žena koju privlače žene.
-

TERMINOLOGIJA KOJU JE NEOPHODNO IZBJEGAVATI:

- ▼ Transseksualci
- ▼ Trandže
- ▼ Rođen kao žena/ rođena kao muškarac
- ▼ Biološka žena / biološki muškarac
- ▼ Zarobljen_a u pogrešnom tijelu
- ▼ Neodređeni pol
- ▼ Hermafroditi
- ▼ Neodređeni rod
- ▼ Promjena pola
- ▼ Preoperativna žena / muškarac
- ▼ Postoperativni transseksualci
- ▼ Samoidentifikovani muškarac/žena
- ▼ Zbunjenost rodnim identitetom

TEME OD ZNAČAJA ZA IZVJEŠTAVANJE O TIRV OSOBAMA

Izvještavanje od transrodnim, rodno varijantnim i interpolnim osobama dugo je bilo usko vezano za izvještavanje o medicinskim činjenicama iz života TIRV osoba, stavljanjem fokusa naročito na operacije i genitalije. Ovaj način izvještavanja dodatno mistifikuje trans i inter osobe, stavljajući ih u domen devijantnog, odnosno „normalizovanog“ nakon određenih medicinskih intervencija.

Međutim, kada su u pitanju ljudska prava transrodnih, rodno varijantnih i interpolnih osoba, postoji mnogo tema koje mogu biti obrađene tokom medijskog izvještavanja, sa svrhom informisanja same javnosti, kao i za podizanje svijesti o ovim temama.

PRAVNO PRIZNANJE RODNOG I POLNOG IDENTITETA

Mnoge transrodne i interpolne osobe su suočene sa različitim problemima upravo zbog pravnih nemogućnosti priznanja njihovog rodnog i/ili polnog identiteta. Mnoge trans i neke interpolne osobe prolaze kroz različite probleme upravo iz razloga jer im ime i/ili oznaka pola u dokumentima nije u skladu sa rodnim identitetom. Ovi problemi podrazumijevaju razne neugodne situacije prilikom pristupa raznim institucionalnim servisima, kao što su zdravstvene usluge, administrativne i pravne usluge, ali i sve druge situacije u kojima su primorani da daju na uvid svoja lična dokumenta, poput: prelaska granice, legitimacije u saobraćaju, podizanja paketa u pošti i slično.

Mnoge interpolne, nebinarne i neke druge osobe nemaju mogućnost oznake svog rodnog identiteta u dokumentima, koji nekada odstupa od standardnog „muškog“ i „ženskog“. Samim tim su prinuđeni_e prilagoditi se jednoj od mogućnosti, što može značiti izostanak specifičnih usluga koje su usko vezane za njihove karakteristike.

Prilikom pisanja o ovoj temi treba imati na umu:

- ▲ Način na koji zakon reguliše ova pitanja
- ▲ Potencijalno postojanje inicijativa za unapređenje ljudskih prava trans, rodno varijantnih i interpolnih osoba
- ▲ Poređenje postojeće pravne prakse u Crnoj Gori i okolnim/evropskim državama, sa akcentom na napredna rješenja
- ▲ Šta je od naročitog značaja u pravnom pogledu za TIRV zajednicu
- ▲ Na koji način nedostatak pravne regulative utiče na svakodnevni život TIRV osoba

ZDRAVSTVENA ZAŠTITA

Zdravstvena zaštita i trans i inter specifične zdravstvene usluge su od ključnog značaja za TIRV osobe. Olakšan pristup procesu prilagođavanja pola, adekvatna zdravstvena zaštita, edukovani medicinski radnici na polju trans i inter-specifičnih zdravstvenih usluga, samo su neke od ključnih stvari neophodnih za adekvatan zdravstveni sistem koji uključuje trans, inter i rodno varijantne osobe.

Neke od tema, vezanih za zdravstvenu zaštitu:

- ▲ Proces prilagođavanja pola
- ▲ Dostupnost zdravstvenih usluga
- ▲ Postojanje korektivnih zahvata nad interpolnim bebama
- ▲ Zdravstvena zaštita trans i interpolnih osoba
- ▲ Diskriminacija prilikom pristupa zdravstvenim uslugama

DEPATOLOGIZACIJA

Depatologizacija trans identiteta i tijela interpolnih osoba je tema od velikog značaja za TIRV zajednicu. Prirodne tjelesne varijacije polnih karakteristika su svrstane u patologije ako izlaze izvan društveno prihvatljivih normi, a transrodnost se još uvijek nalazi na listi mentalnih poremećaja u Međunarodnoj klasifikaciji bolesti izdatoj od strane Svjetske Zdravstvene Organizacije. U toku je revizija ove klasifikacije koja podrazumijeva brisanje dijagnoze „rodna disforija“ iz liste mentalnih poremećaja i uvođenja „rodne inkongruencije“ u oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja u svrhu omogućavanja pristupa trans osobama medicinskim uslugama po osnovi svog rodnog identiteta, dok je nepoznato hoće li se postići depatologizacija tijela interpolnih osoba.

Teme:

- ▲ Koje su prepreke na koje TIRV osobe nailaze zbog patologizacije trans identiteta
  - ▲ Koji su efekti patologizacije TIRV osoba na njihove živote
  - ▲ Mentalno zdravlje
-

TRANSFOBIJA, INTERFOBIJA I ZLOČINI IZ MRŽNJE

Nažalost, stvarnost mnogih transrodnih, interpolnih i rodno varijantnih osoba je i dalje visok stepen diskriminacije i/ili nasilja koje doživljavaju svakodnevno po osnovu rodnog identiteta i/ili tjelesnih karakteristika. Iako je veliki broj trans i inter osoba meta nasilja i diskriminacije, veoma mali broj ovakvih slučajeva bude prijavljen zbog straha od dodatne diskriminacije.

*Prilikom izvještavanja o ovoj temi,
treba obratiti pažnju na sledeće:*

- ▲ Zaštita od transfobije i interfobije
- ▲ Diskriminacija u sistemu i društvu
- ▲ Na koji način transfobija i interfobija utiču na ljudske živote
- ▲ Svakodnevni problemi trans, inter i rodno varijantnih osoba u društvu

LIČNE PRIČE

U cilju približavanja trans i inter tema javnosti, jedan od najefikasnijih alata jesu upravo lične priče trans, inter i rodno varijantnih osoba. Prilikom prenošenja ovakvih priča, potrebno je posebno obratiti pažnju na način izvještavanja, jer ove lične priče utiču kako na život same osobe o kojoj se izvještava, tako i na život njenih bližnjih, ali i na opšti stav javnosti prema skupini ljudi koja je već izložena visokom stepenu diskriminacije.

*Prilikom izvještavanja o ličnim pričama,
značajno je obraditi:*

- ▲ Različite identitete i iskustva
- ▲ Razna iskustva i interese, ne stereotipe ili samo trans i/ili inter iskustvo (time se prikazuje osoba kao cjelovito ljudsko biće)
- ▲ I pozitivna iskustva, a ne samo negativna
- ▲ Podršku koju TIRV osobe dobijaju od svoje okoline
- ▲ Potencijalne probleme sa kojima se TIRV osobe susrijeću
- ▲ Lična iskustva vezana za rodni identitet i/ili tjelesne karakteristike
- ▲ Sopstveni doživljaj rodnog identiteta i/ili tjelesnih karakteristika

SMJERNICE PRILIKOM IZVJEŠTAVANJA O TRANS, INTER I RODNO VARIJANTNIM (TIRV) OSOBAMA

- ▲ Koristite adekvatnu terminologiju i poštujući jezik.
- ▲ Koristite ime i zamjenice koje je osoba izabrala.
- ▲ Prilikom obrađivanja teme nemojte se fokusirati samo na trans identitet ili interpolnost osobe, već i na druge karakteristike. Naročito je važno da ako izvještavate o postignućima osobe, ukoliko trans identitet i/ili interpolnost osobe nisu važni u kontekstu teme, nemojte ih pominjati osim ukoliko osoba to ne želi.
- ▲ Nemojte u prvi plan stavljati medicinske činjenice o osobi, osim ukoliko osoba to ne želi. Nemojte postavljati samo pitanja vezana za tranziciju, medicinske intervencije i/ili operacije i stavljati osobu u medikalizujuću priču. Zdravstvenu istoriju, tjelesne karakteristike i priču o genitalijama nemojte uključivati u izvještavanje.
- ▲ Nemojte koristiti senzacionalističke naslove ili najave kako bi privukli pažnju što većeg broja čitalaca/slušalaca/gledalaca.
- ▲ Imajte na umu da su seksualna orijentacija, polne karakteristike i rodni identitet različite stvari kao i da trans, inter i rodno varijantne osobe mogu biti heteroseksualne, gej, biseksualne, panseksualne, aseksualne, itd.

▲ Prilikom ilustrovanja priče, nemojte koristiti fotografije koje pokazuju izgled osobe prije i poslije medicinskih intervencija. Slike koje podržavaju predrasude prema i stereotipe o trans i inter osobama takođe je preporučljivo izbjegavati. Ovo podrazumijeva slike koje prikazuju trans osobe koje se šminkaju, stoje ispred ogledala, slike koje pokazuju tjelesne karakteristike trans i inter osoba, itd i slično. Takođe, treba izbjegavati slike koje prikazuju osobe o kojima se ne radi. Najbolje je koristiti slike koje je osoba odobrila, kao i slike koje prikazuju trans i inter aktiviste_kinje, akcije izvedene od strane TIRV i/ili LGBTIQ zajednice i slične.

▲ Prilikom sakupljanja podataka, uvijek obratite pažnju da su podaci preuzeti od strane relevantnih izvora. Nemojte se ustručavati da kontaktirate organizacije koje se bave ljudskim pravima trans, inter i rodno varijantnih osoba prilikom sakupljanja podataka.

Ove preporuke kreirane su od strane neformalne trans-aktivističke grupe „Transovci“ koja djeluje u okviru LGBTIQ Asocijacije „Queer Montenegro“ u okviru projekta „Vidljivi trans pokret u Crnoj Gori“ podržan od strane Američke ambasade u Podgorici.

IZVORI

- ▲ *Guide for journalists: A practical guide on how to cover stories about trans people, or about issues which affect trans people, in a fair and respectfull manner*, M.Tolu, 2015. TGEU – Transgender Europe, Berlin, Germany.
- ▲ *Media style guidelines*, 2014., TENI – Transgender Equality Network Ireland, Dublin, Ireland.
- ▲ *Kako (NE) izvještavati o transrodnim osobama - slučaj Ivane Zdravke Josipe Radoš*, 2017., Trans Aid, Zagreb, Hrvatska.
- ▲ *Stilsko-jezičke preporuke za medije o izvještavanju o trans osobama*, 2016., Gayten – LGBT, Beograd, Srbija.

NEFORMALNA TRANS AKTIVISTIČKA GRUPA "TRANSOVCI"

This project was funded, in part, through a U.S. Embassy grant. The opinions, findings, and conclusions or recommendations expressed herein are those of the Author(s) and do not necessarily reflect those of the Department of State.

***

Ovaj projekat je dijelom finansirala Ambasada SAD u Podgorici. Mišljenja, nalazi, zaključci ili preporuke koji su ovdje izmešeni su stav autora i ne odražavaju nužno stav Stejnog departmana/Vlade SAD.